

خواجہ نظام الملک طوسی

در روز جمعہ ۲۱ ذی القعدہ سال
۴۰۸ ہجری در شہر نوقان طوس
خراسان (بخشی از مشہد فعلی)
دیدہ بہ جہان گشود.

نام اصلی خواجہ، ابوعلی حسن و نام پدرش ابوالحسن علی بود و نام پدر او نیز علی بن اسحق بن عباس بود کہ از دہقان زادگان بیہق بود. علی بن اسحاق کہ کنیہ اش ابوالحسن بود در نویسندگی و حسابداری دستی داشت. در دستگاہ حکمران خراسان داخل شدہ بود و خدمت دیوانی می کرد. منزل اصلی خاندان او نیز بیہق بود.

مقدمات علوم را از زبان عربی و قرآن آموخت و از همان ازمینہ در صحبت اہل علم و صلاح می گذرانید. ہمین کہ در حدود بیست سالگی از تحصیل فقہ، حدیث و سایر علوم شرعی و فنون ادبی فارغ شد و فاضلی عالم و دبیری توانا گشت، بہ اعمال دیوانی مشغول شد.

در ۲۱ سالگی با انحطاط سلطنت غزنوی و هجوم ترکمانان سلجوقی بہ خراسان بہ خدمت سلجوقیان درآمد، اما پس از آزار و اذیت هایی کہ از ابن شاذان عمید بلخ دید بہ مروت و بہ دستگاہ چغری بیگ، برادر طغرل سلجوقی، پیوست و بہ مدت ۱۰ سال یعنی تا سال ۴۴۴ ق در خدمت آنان بود.

با مرگ طغرل در ۴۵۵ ق بہ علت اینکہ پسری نداشت، آلپ ارسلان جانشین او شد. آلپ ارسلان خواجہ را ہنگامی کہ ۳۲ سال داشت بہ عنوان وزیر خویش برگزید و تمام کارہای مملکتی را بہ وی سپرد و ہیچ امری را بدون مشورت وی انجام نمی داد.

نظام الملک در حدود سی سال وزارت در کنار آلپ ارسلان و سپس ملکشاہ در ادارہ امور، فتح بلاد و سرکوبی مخالفین این دو پادشاہ چنان کفایت و حسن تدبیر بہ خرج داد کہ دولتی وسیع از حلب تا کاشغر را تحت امر ایشان آورد و نام و نشان آن دو سلطان را در شرق و غرب عالم معلوم آن زمان جاری کرد. او حوزہ قلمرو حکومت ایران را چنان وسیع کرد کہ در کلیہ این ہزار و چہارصد سالہ تاریخ اسلام نظیر آن دیدہ نشدہ است و در این حوزہ جایی نبود کہ در انجام دادن امر او اندک تأخیری روا دارند.

در رمضان ۴۸۵ ہنگامی کہ با اردوی شاہی از اصفہان بہ بغداد می رفت، بہ نقلی در نزدیکی صحنہ در کرمانشاہ بہ نقلی دیگر در نزدیکی نہاوند بہ دست فردی کہ لباس صوفیان را پوشیدہ بود با ضرب کارد بر سینہ و رگش زخمی شد و یک روز پس از آن درگذشت و در بنای دارالبطیخ در محلہ احمدآباد اصفہان و در کوچہ ای بہ نام خواجہ نظام الملک بہ خاک سپردہ شد.

